

Самур

№ 10 (234) 2010-йисан 27-ноябрь

1992-йисан январдилай акъатзава

ЦІЙИ И ВИЛЕР

САММИТ КЫЛЕ ФЕНА

Алай йисан 19-20 ноябрдиз Лиссабонда НАТО-дин саммит кыле фена. И мярекатда Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиевани ишти-ракна. Саммитдал къабулай декларацияда Къиблепатан Къафкъазда ва Молдавияда икван гагъди гъял тавуна амай гъужет алай месэлярни рикел хканва. НАТО-ди мад гилера гъужет алай месэляр ислягъвилелди гъялна кланзавайди малу-марна. Альянсди вич вилкан фикирдал аламайди субутна: Къарабагъдин конфликт Азербайжандин чилерин битаввал хуьн шартуналди гъялна кланзава.

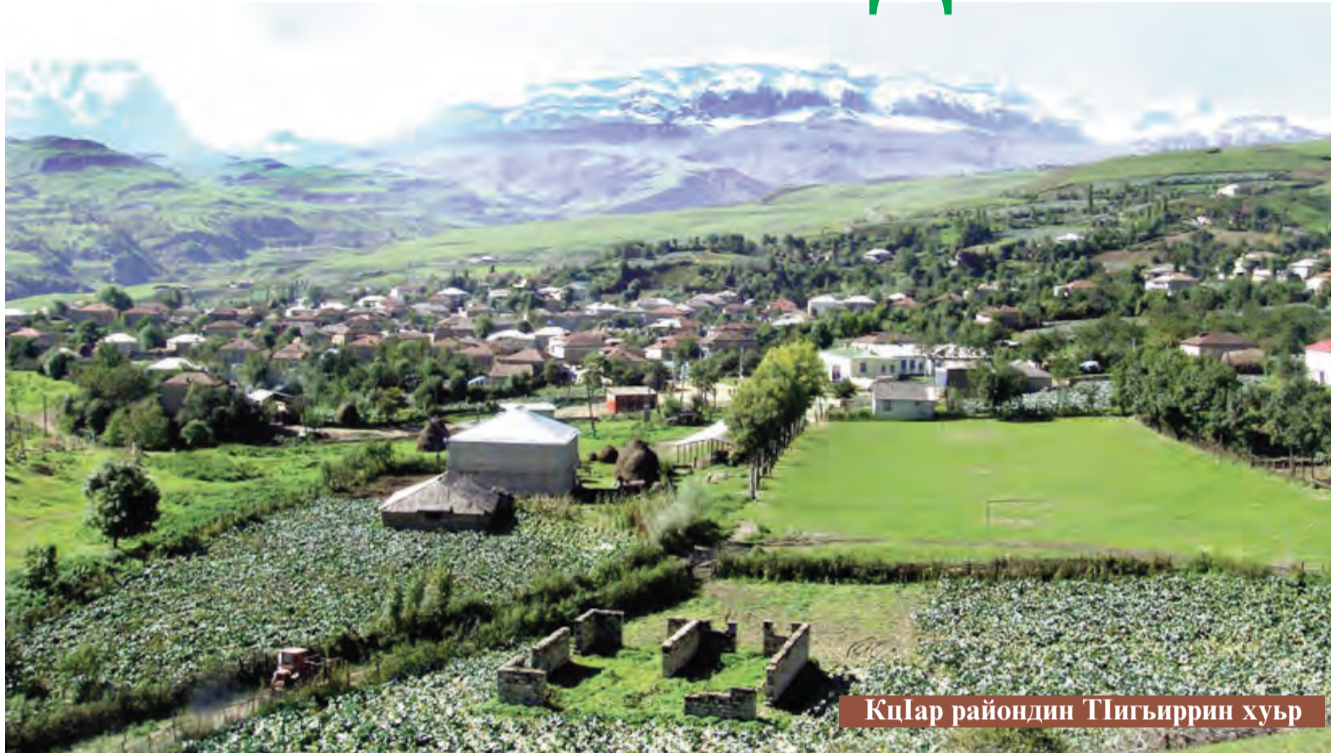
КРЕДИТАР ГАНА

Азербайжандин хуьруьн майишат цийикла туклуьрун ва вилик тухун патал гзаф крар кылиз акъудна кланзава. Цан цазвай чилерин са паяр чур хьанва ва гъавилай а чилерай магъсулни кватлиз жезмач. И чилерин ери хьсанарун, абур мианардай затлар ва техника къачун патал чехи пулар кланзава. И кар фикирда къуна алай йисуз хуьруьн майишатда кваллахзавайбуруз 23,2 миллион манат-дин къезиларнавай кредитар ганва. И кредитар 46 райондин 882 карчиди къачунва.

ВИЛИК ТУХУН ПАТАЛ

И йикъара Евросоюзди ватанпересвилдин жемият вилик тухунин программадив къадайвал, Азербайжандиз 2 миллион манат къван пулунин такъатар чара авун къарардиз къачунва. 1,2 миллион евродин сад лагъай тендерди уьлкведа къану-нар акъудунин крар ва абурун куьмекдалди демократияни инсанрин ихтиярар хуьн хьсанарна кланзава. Къвед лагъай тендер патал 700000 евро фикирда къунва. И тендер жемият мадни вилик тухун ва акъалтлай кесиб гъалда авайбуруз куьмек гун паталди я.

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

Кизилай райондин Тигъирин хуьр

«SAMUR»UN YUBILEYİNİ 5 MİN ABUNƏÇİ İLƏ QARŞILAYAQ!

Əziz oxucular! Ötən sayımızda qeyd etdiyimiz kimi, 2012-ci ildə «Samur»un 20 illik yubileyi keçiriləcək. Yubileylə bağlı önəmli tədbirlərimizdən biri qəzetin tirajını artırmaq olduğu üçün redaksiya müsabiqə elan edib. Müsabiqədən ötən bir

ay ərzində abunəçilərimizin sayı daha 200 nəfər artıb.

Oxucularımızın bir qrupu bütün «Samur»sevərlərə «Qəzetin yubileyini 5 min abunəçi ilə qarşılayaq!» çağırışı ilə müraciət edib. Gəlin, elliklə bu çağırışa qoşulaq. Hər birimiz

yubiley gününədək sevimli qəzetimizin tirajını 5 min nüsxəyə çatdırmaq üçün əlimizdən gələni edək. «Samur»un yubileyini layiqincə, 5 min abunəçi ilə qarşılayaq!

Redaksiya heyəti

ВИ ТВАР ВУЖ Я?

РЕДАКТОРДИН ГАФ

- Заз жуван тварцихъай акъван регъузва... - лагъана шел-хвална заз са чирхчирди. «Анастасия» твар гъинай, лезги дишегъли гъинай? Дуьз я, заз гзафбуру «Тося» лугъуз эверзава. Анжах мектебда, институтда келдай йисара муаллимири зи твар къурла аялар вири хъуредай. Гъа члавуз чилерай-чилериз фидай зун.

- Ваз и твар ни гайиди я?

- Зи бубади. Ватандин Чехи дяведин вахтунда вичел залан хирер хъана госпиталда къаткай адаз Анастасия лугъудай са урус дишегълиди къуллугъ-най къван. Гъадан хатурдай бубади заз ихътин твар гана.

- Дегишардай ман твар.

- Сифте аял яз за и кар байхнач. Гугъуьнлай буба рагъметдиз фена, завайни бубади гайи твар я лугъуз дегишариз хъанач. Анжах гъайиф! Са уьмуьр гъална, амма вердиш хъанач зун жуван тварцилив. Масадан пек алулнавайди хъиз авай зун. Хъсан лезги тварар алай ярар-дустариз за гъамиша пехилвалда. Инсандиз вичин твар пара клан хъун герек я, тахъайтла адан крар вилик фидач.

- Бес вуна жуван аяриз гъихътин тварар ганва?

- Гададиз Жумарт, рушаз Туьгуь. Абур зи яран-бубадинни ярандидедин тварар я. Гъар са касдин буржи вичин веледриз хайи халкъдиз хас тварар гун я. За жуван хтурдизни халисан лезги тварар ганвайди я. Абурукай садан твар Саяд, муькуьдан-ди Гатфар я, - лагъана дишегълиди вичин ихтилат тамарна.

Эхъ, гъар са миллетдин векилдикай сифте чирви-

лер адан тварци гуда. Шарвили, Сувар, Баркаван, Синер хътин тварар ван хъайи гъар са лезгиди плузаррик хъвер кваз абур вичин миллетдин векилар тирди къатлуда. Вири девирра анжах вичиз махсус тварар туклуьрун гъар са халкъдиз хас жигъет я. Ихътин тварари халкъдин, сихиддин, аямдин гелер хуьда. Ингъе гъар цийи девирдини аямдив къадай цийи тварар арадиз гъида. Дуьньядин гзаф халкъари чпин дегъ тварар хъиз, фамилиярни хвенва. Ихътин халкъарик арабар, грекар, немсер, гуржияр ва масабур акатзава. Гъайиф хъи, и гафар лезгийрин гъакъиндай лугъуз жедач. Гзаф затлар квадарай абур хайи тварарни квадарзава. Эхиримжи 20-30 йисан къене чпин милли тварар негъна маса халкъарин тварар къабулунив машгъул я чи ватнэгълияр. Мукъва-къилийрин, ярар-дустарин хизанра дуьшуьш жезвай тварариз фикир ганвани куьне? Акатайвал, япарихъ галукъай гъихътин твар хъайитгани гуда абур чпин рикл алай веледриз. Ингъе абур: Архимед, Наполеон, Одиссей, Елизавета, Александр...

Бакуда са лезги хизан чида заз. Ругуд веледдални урус тварар ала: Светлана, Валентина, Маргарита, Сергей, Владимир, Тимофей. Ихътин инсанри са кар рикелай ракъурзава хъи, твар инсандин жувал я, адан абур я. Тварцихъ халкъдин къетпенвални характер къалурзавай мана ва лишан хъун герек я. Иер, маналу тварци вичихъ ядай-

вал, акатайвал эцигнавай тварцини рикл ягъада.

И мукъвара за интернетдай Дагъустандин са сайтинин материал келна. Ана чпин милливал квадарзавай этносрикай ихтилатзавай. Мисал яз тварар къалурзавай. Патан халкъаривай гзафни-гзаф тварар къачунвайбурун сиягъда лезгийр сад лагъай чкадал алай. И тварарин сиягъни ганвай: Январь, Февраль, Декабрь, Октябрь, Империял, Кардинал, Сократ, Эдуард, Генрих, Айзек, Гамлет, Исидора, Екатерина... Инжиклу хъун герек туш, регъуз хъун герек я.

Инсандин къиметлувал артухарзавай жигъетар гзаф ава: савадлувал, акъуллувал, жуван халкъдал дамах авун, адан твар хкажиз алахъун... Ингъе жуван тварциледди дамах авунни важиблу я. Кутугай тварциледди! Кутугай тварар алани чи веледрал? Абур лезги тирди гележегда гъикл чир хъурай? Къвезмай несилрал чи лезги тварар агакъариз алакъдани чалай?

Дегъ члавара лезгийри чпин веледриз анжах лезги тварар гудай. Абуруз твар гузвай югъ хизандин, сихиддин, хуьруьн сувариз элкъведай. Аялдиз вичин твар багъаз къаз, адалди дамахиз чир жедай. Чахъ гзаф шейэр амач. Садбур чавай къакъуднава, садбур чна квадарнава. Амайди тварар тир, гъабурни негъзавайбурун пара хъанва. Икл фейитла, затни амачиз амукъда чун.

Гъар са инсан масабуруз сифте адан тварци чирда. Кутугай, маналу, миллетдин члавал къадай тварци. Ви твар вуж я, хванахва? Ви веледрин тварар? Бес хтурин?

ЦИЙИ В ИЛЕР

ЦИЙИ ГАЗ КВАЙ ЧКА
ЖАГЪАНВА

Каспи гьуле цийиз винел акъуднавай, «Умуд» твар ганвай газ квай чка лугъуз тежедай къван чехи эгъмият авай мяден я. Санлай адан вири игътиятар 250 миллиард кубметрдив агакъзава. Алай вахтунда Азербайжандихъ 2 триллион кубметр газдин игътиятар ава. Виликай къвезмай йисара республикадин гъам къуру чилерал, гъамни Каспи гьуле цийи газ квай чкаярни винел акъудда. Кыл акъуддай ксарилугъузвайвал, гьуле «Бабек» твар ганвай чкада газдин игътиятар «Умудилай» къведра пара ава. Цийи игътиятри Европа газдалди таъминарунин карда Азербайжандин роль мадни артухарда.

ЦИЙИ РАДИОКАНАЛ
КАРДИК КУТАДА

Телерадиогунгрин рекъяй Милли Советди цийи радиоканал кардик кутун патал конкурс тухузва. Ихътин къарар МТРС-дин и йикъара кыле феи заседанидал къабулнавайди я. Бакудинни Абшерондин агъалияр патал фикирда къунвай радиоканал девирдин тПалабунрив къадаиди хъана кИанзава. Алай йисан 25-ноябрдиз кыл кутунвай конкурс 25-декабрдалди давам жеда.

КЪУБА-ХАЧМАЗ ПАТАН
КАРЧИЙРИЗ КУЪМЕК

Карчивилиз куъмек гузвай милли фондуни республикадин чехи регионрикай тир Къуба-Хачмаз зонада гьукуматдин патай карчивилиз куъмек гузвай мярекат кыле тухвана. Шабран районда кыле феи мярекатдал и ва къунши районрин 26 субъектдиз 327 агъзур манатдин къезиларнавай кредитар гана. И кредитди карчийриз 50 къван цийи кВалахдай чкаяр кардик кутадай мумкинвал гуда. Алай йисан алатай варцара фондуни республикадин карчийриз 90,6 миллион манатдин къезиларнавай кредитар гана ва гъавилай уълкведа 4450 цийи кВалахдай чкаяр кардик акатна. Алай йисуз фондуни санлай 115 миллион манатдин къезиларнавай кредитар гана кИанзава.

ЧИ БУБАЙРИ
ЛАГЪАНАЙ...

- АцІай гатІал алай итим къилияй акъатда.
- Багъдин буба багъманчи я.
- Багъманчидин вил емишрал жеда.
- Бахт къери хъайила, тахт къакъан жеда.
- Бармакда звар авайдан гатІа гар жеда.
- Буш чувал тик акъваздач.
- Гаф лагъайданди, кар авурданди я.
- Дуъньяда виридалайни четинди ахмакъ гъавурда тван я.
- Итим я пис къелемдик акат тавурай, я хъсан.

Пис кар
аквадай вилерин
язух я.
Лезги халкъдин
мисал

ВАЗ ЦИЙИ ТІВАР МУБАРАКРАЙ!

Чи твар-ван авай композитор ва шаир Асеф Мегъманаз “Дагъустан Республикадин халкъдин артист” гьурметдин твар гана. Дербентда адан юбилейдин мярекат кыле фена.

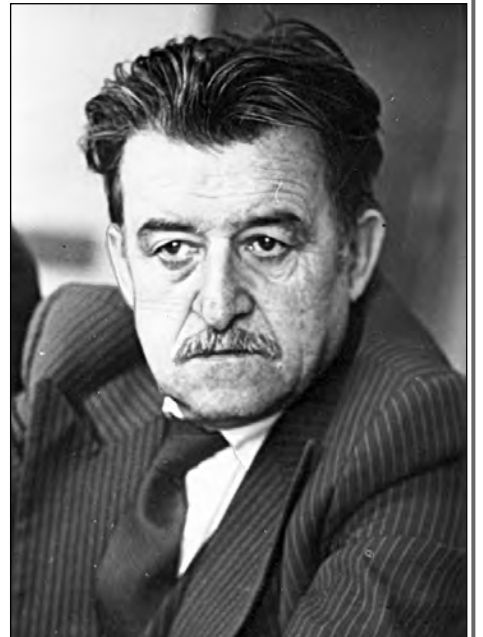
Алай йисан 12-ноябрдиз къадим Дербентдин СтІал Сулейманан тварунихъ галай Лезгийрин Госмуздрамтеатрдин залда чи твар-ван авай шаир-композитор Асеф Мегъманан 80 йисан юбилей кыле фена. И мукъвара вичиз «Дагъустан Республикадин халкъдин артист» гьурметдин твар ганвай сеняткардин алай йисуз Магъачкъалада ва Москвадани юбилей гегъеншдиз къейд авуна.

Дербентда кыле феи мярекатдал Москвадай, Дагъустандин районрайни шегъеррай, Азербайжандай атанвай мугъманри юбиляр рикІин сидкъидай тебрикна, адаз яратмишунрин рекъе цийи агалкъунар тІалабна. Инал Асеф Мегъманаз халкъдин артист гьурметдин твар гунай Дагъустандин

Президентдин указ, РФ-дин Госдумадин депутат, академик Гъажимет Сафаралиеван телеграммани кІелна. Дагъустандин композиторрин кІватІалдин кыл Хан Баширован, чи сейли композитор Мегъамед Гьуьсейнован, Дагъустандин халкъдин артист Дуърия Рагъимовадин тебрикарни рикІел аламукъдайбур тир.

Мярекат тухузвай Камран Къурбаналиева ва Лезги театрдин актерри кІелай Асеф Мегъманан шиирарни гъезелар юбилейдин иштиракчийри хушдаказ къабулна. Ина автордин «Харубегни Царубег» комедиядай чІукарни къалурна. Эхирда чи машгъур маничийри Асеф Мегъманан манияр лагъана.

Абир ЭЧЕХВИ

ИГРАМИ КІЕЛЗАВАЙБУР!

Баку шегъердин Гъ.Сарабскийдин тварунихъ галай культурадин имаратда (Несими базардин патав. М.Казымов — 13) 2010-йисан 18-декабрдиз, сятдин 15 00-даз

Дагъустан Республикадин халкъдин артист, композитор, драматург ва зари Асеф Мегъманан 80 йисан юбилейдин мярекат кыле фида.

Мярекат пулсузди я.

Тел.: /050/ 315-05-19; /055/ 838-70-44.

SENSASIYA!

ХӘЗӘР TV-NİN APARICISI YENİ DİL KƏŞF EDİB

Bu ilin oktyabrın 9-da “Ay Zaur” verilişində Qusar onlarca adi oxucular redaksiyamıza məktub göndərərək, olaylarından söhbət açan XƏZƏR TV-nin aparıcısı bu “kəşf”ə münasibətlerini bildiriblər. Bəziləri elə Zaur qusarlıların danışdığı dili “Qusar dili” adlandırmaqla “yeni kəşf” edib. Min illər tarixdə ləzgi dili kimi yaşayan bir dilin, ləzgilərin dilinin “Qusar dili” adlandırılması əsl sensasiya doğurub. Dilçi alimlər bir yana, Zaurun təbirincə Qusar dilində, Quba dilində, Xudat dilində, İmamqulukənd dilində və Hil dilində yazıb. Aşağıda Azərbaycan və ləzgi dillərində yazılmış iki məktubu oxucuların nəzərinə çatdırırıq.

AY SƏNİ ZAUR!

■ Ay Zaur! Nə yaxşı ki, sən varsan! Yoxsa hansı dildə danışdığımızı necə bilərdik? Elə bilirdik ki, ləzgi dilində danışırıq. Yaxşı ki, bizi başa saldın. (Amma, ay Zaur, insafın olsun, elə şeyi birdən-birə deməzlər. Çünki sən bizi şoka saldın ey!) Başa saldın ki, biz ləzgilərin danışdığı dil ləzgi dili yox, Qusar diliymiş! Nə dahiyənə kəşf! Bəlkə də lap Nobel mükafatına layiq bir kəşf! İndiyədək heç kimin ağılına gəlməyən bu termini sən necə tapdın, ay Zaur! Bəlkə sən də başına almadan, armuddan, heyvadan, nardan, qozdan, fındıqdan düşüb, beyninə təzə fikirlər, “sveji” versiyalar daxil olub? (Allah bilir, harada oturmusan, başına nə

düşüb...) Yoxsa yatıb yuxuda görmüsən bunu? Ay bizim təzə Nyuton, yəqin sən inkiyəcən xəbərini yox idi, dünyada ləzgi xalqı var, ləzgi dili var. Ona görə də Qusara gələn kimi böyük kəşf eləmişən, “Yeni Amerika” açmışan ay Xristofor Kolumb. Təzə xalq tapmışan, ay Mikluxo-Maklay... “Qusar dili”... Ay Zaur, eşidən elə biləcəm ki, təzə dil meydana çıxıb, bu dildə də ancaq qusarlılar bir-biriylə “общение” eləyirlər. İndi gərəkdir ki, Azərbaycanda neçə rayon varsa bir o qədər də dil olmalıdır, oradakı əhalinin dilini həmin rayonun, kəndin, obanın adıyla adlandırmalıyıq. Qubada Quba dili, Gədəbəydə Gədəbəy dili, Kəlbəcərdə

Kəlbəcər dili və s. və i. Sənsə, ay Zaur, Bakı dilində danışsən. Mənsə bu yazımı Qaracallı dilində yazmışam, çünki hal-hazırda orada yaşayıram.

Ay Zaur! Bilirsən nədən qorxuram, birdən linqvistlər elə bilərlər ki, Azərbaycan dönüb olub “рай для лингвистов”, axı şib gələrler bura. Amma yox, elmin darvasını lap daş-qalaq eləsən də “Qusar dili” terminin keçməyəcək, çünki sən kəşfin boyu ləzgi dili adlanıb və yenə də elə adlanır, amma sən eşitməmişən. Yəqin ki, bil-məmişən, eybi yoxdur, bağışladığ sən!

Rimma HACIMUROVA,
Xaçmaz rayonunun Qaracallı kəndi.

«ЦИЙИ ЧІАЛ»

■ Алай йисан 9-октябрдиз «Хезер» TV-дай «Ай Заур» твар алай телегунуг тухузвай. За чехи шанкъуналди килигзавай. Экрандай КцІлар райондин Уънуьгърин хуьр, иниз атанвай мугъманар, тІебиатдин иервилер къалурзавай ва абур акурла захъ руьгъ акатиз, хкахъиз авай. Ингъе тележурналист Заура эхирдай чехи са гъалатдиз рехъ гана. Азербайжандин тарихда (лезги тарихдани) цийи термин арадиз гъана: «КцІлар чІал».

Пакагъан юкъуз «Хезер» TV-дин «Сайягъ» гунугдиз килигна за. Ам кыле тухузвай кас винидихъ твар къунвай райондин Хъилерин хуьре мугъман тир. И касдини лезги чІалан «алуга-шакІукІа» гафар, «КцІлар чІалан» гафар я лагъайла зи чанди цІай къуна.

Им вуч лагъай чІал я? Мусанлай ва ни «лезги» гаф «КцІлар» гафуналди эвезнавайди я? Бакудин «экъверагри» КцІлара жагъурзавайди им тир жал? Къе «КцІлар чІал», пака «Къуба

чІал», «Къепеле чІал», муькуь юкъуз «Хачмаз чІал», ахпа «Шеки чІал»?...

Эй чирвилерин дережа агъуз тир ксар, ихътин чІалар авайди туш, абурхъ са твар авайди я: Лезги чІал! Вирт хъиз верци, Рагъ хъиз чими лезги чІал!

Вун датІана вине хъухъ, даКІанбурун виле гъахъ, чи халкъарин мецел хъухъ зи Диде чІал — Лезги чІал!

Ваькиф МУЪШКУЪРВИ,
Хачмаз райондин Къаражали хуьр.

(Əvvəli qəzetimizin 29 oktyabr 2010-cu il tarixli sayında)

İlk parçalanma və Surxay xanın iddialı olması tezliklə acı bəhrələrini verdi. O, ləzgilərsiz apardığı döyüşlərdə ağır məğlubiyyətə uğradı. Ləzgilər isə yeni-yeni qələbələr qazandı. Yuxarıda qeyd etdiyimiz arxiv sənədində bu barədə belə yazılıb: «... Sonra Surxay öz qoşunu ilə Gəncə şəhərini tutmaq üçün hücumu keçdi, lakin kor-peşiman, acı göz yaşları ilə geri qayıtdı. [A] Əhmədخان usmi Qaytağdan, Sirxidən və Akuşadan topladığı qoşunun başında duraraq, Hacı Davudun qoşunları ilə birlikdə Ərdəbil üzərinə hücumu keçdi. Şəhər asanlıqla tutuldu, onun müdafiəçiləri məhv edildi, onların varidatı ələ keçirildi. Ətrafdakı [oranın] rayonlar (nahiyələr) aman dilədilər. Bu, cümə günü, // 1134-cü ilin şaban ayının on dördüncü günü (30 may 1722-ci il) baş verdi. Sonra qoşunlar çoxlu qənimətlə öz ölkəsinə qayıtdı.» **(Dağstanda usmilərin döyüşləri və iranlılarla bağlı hadisələrin (döyüşlərin) tarixi. Ərəb dilində. Dağıstan Tarix, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun əlyazmaları fondu. F. 1, siy. 1. iş 287, vər.16.)**

Üsyançıların düşmən üzərində qazandıqları parlaq qələbələr rus imperatoru I Pyotr-un Hacı Davuddan qisas almaq və Qafqazla bağlı planlarını həyata keçirmək istəklərini sürətləndirdi. Onun Qafqaza hərbi yürüş etməsi və 1722-ci ilin avqustun 23-də böyük qüvvə ilə Dərbəndə gəlməsi Hacı Davudu sarsıdı bilmədi, amma onun silahdaşlarının və müttəfiqlərinin iç üzünü açdı. Ruslarla döyüşmək məsələsi qalxanda Qazıqumux hakimi Çolaq Surxay və Qaytaq usmisi Əhmədخان geri çəkilib, gözləmə mövqeyi tutdular. Lakin bəziləri sədaqətli silahdaş olduqlarını sübuta yetirdilər.

SƏDAQƏTLİ SİLAHDAŞ

Dağıstan hakimlərindən bəziləri I Pyotr-un tərəfinə keçəndə, digər hakimləri rusların xofu basanda Hacı Davud imperatorla döyüşlərə hazırlaşmağa başladı. Bununla əlaqədar A.İ.Lopuxin belə məlumat vermişdi: «Davud bəy... Rusiya qoşunları ilə müharibə aparmaq üçün bütün dağ əhalisini səfərbər edir. Davud bəyin yanına gələnlər heç də az deyil. Ləzgilər silahlanaraq yeni dəstələr yaradır, onun qoşununu gücləndirirlər.» **(Вах: РГАДА, ф. 77. Сношения России с Персией. 1722, д. 24, л. 68).** Belə şəraitdə Hacı Davudun ən sədaqətli silahdaşına çevrilən butxürlü Qurban daha bir neçə min ləzgini cəlb edərək, qoşununun sayını 10 min nəfərə çatdırdı. Onun və Əli Sultanın yaxından köməyi ilə Hacı Davudun qoşununda döyüşənlərin sayı təxminən 35 min nəfərə çatdı. Ruslar gələndə kimi sərkərdə strateji əhəmiyyətə malik olan bir sıra məntəqələrdə yeni qalalar tikdirdi, müdafiə xəttləri yaratdı. Bəzi köhnə qalaları bərpa etdi. Qoşunun silahlanmasını yaxşılaşdırdı, hətta hərbi təlimlər təşkil etdi. Hacı Davudun bölgüsünə görə Təngi qalasının müdafiəsinə onun oğlu Süleyman bəy, Müşkürün müdafiəsinə qardaşı Hacı Əhmədخان, Şabranın və Şirvanla sərhəd olan digər torpaqların müdafiəsinə Qurban rəhbərlik edirdi. Qurban rusların ağır toplardan istifadə edəcəyini nəzərə alıb bir neçə müdafiə xətti yaratmış, onların süvari hissələrinin hücumuna əngəl törədən maneələr düzəltdi. Əslində o, müdafiədən daha çox qəfil hücumu üstünlük verirdi. Bəzi sənədlərdən görüldüyü kimi, ləzgilər qısa müddətdə rus qoşunları ilə döyüşlərə xeyli hazırlıq görə bilmişdilər. **(Вах: Письма и донесения командира Дагестанского полка полковника Фон Лукья // ГАРД. Ф.18).** Hacı Davud Şamaxı ətrafında ruslara köməyə gələn gürcü və erməni qoşunlarını darmadağın

edib, şimal vilayətlərinə köməyə getməli idi.

I Pyotr Qafqaza çox böyük hərbi qüvvə ilə gəlmişdi. Onu general-admiral Apraksinin rəhbərliyi ilə 274 gəmidən ibarət donanma müşayiət edirdi. Qafqaz yürüşündə ruslardan 22000 piyada, 9000 süvari, 20000 atlı kazak, 20000 kalmık, 30000 tatar atlıları, 5000 matros iştirak edirdi. **(Вах: Соловьев С.М. История России с древнейших времен. В 18 кн. М., 1993. Кн. IX т. 17-18, с. 376).** Bu cür böyük hərbi qüvvəyə malik olmasına baxmayaraq, imperator öz niyyətlərini tam həyata keçirə bilmədi. Bunun bir sıra səbəbləri var idi. Həmin səbəblərdən biri də o idi ki, Hacı Davud ruslara müqavimət göstərmək üçün yaxşı hazırlanmışdı və onun dəstələri ilə döyüşlər işğalçılara ağır başa gəlirdi. Belə döyüşlər nəticəsində ruslar çox çətinliklə Tabasaran və Kürə vilayətlərinin bir sıra kəndlərini, Təngi qalasını, Yalama və Vəlvələ çayları arasındakı bəzi kəndləri tutmağa nail oldular. Lakin Xəzər sahilı boyunca döyüşlərdə Nizovadan o yana keçə bilmədilər. Bir aydan çox müddətdə 106 minlik rus qoşunu Dərbənddən cənuba doğru 200 kilometr də irəliləyə bilməmişdi. Nizovada xüsusilə böyük müqavimətə rast gələn işğalçılar burada bir neçə gün ərzində minlərlə əsgərini itirdi.

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

BÖYÜK DÖYÜŞÇÜ

NİZOVA DÖYÜŞLƏRİ

Nizova səmtində irəliləyən rus qoşununa polkovnik Naumov rəhbərlik edirdi. O, daha təcrübəli və cəsur komandirlərdən idi. Dağıstan ərazisindəki döyüşlərdə iki dəfə qələbə qazanmış Naumov qəddarlığı ilə ad çıxarmışdı. Endirey kəndi yaxınlığında dağlılar tərəfindən rus silahlı dəstələri darmadağın ediləndə I Pyotr polkovnik Naumovun rəhbərliyi ilə oraya böyük qoşun göndərmişdi. Döyüşdə qələbə qazanan bu qoşun Endirey kəndini tutandan sonra onu odlayıb külə döndərmişdi. Bundan sonra onun qoşunu Utamış vilayətinin hakimi Sultan Mahmudun 10 minlik qoşununu darmadağın etmiş, onun mülklərini yandırmış, bəzi kəndlərinə od vurmuşdu. **(Вах: Соловьев С.М. История России с древнейших времен. В 18 кн. М., 1993. Кн. IX, т. 17-18, с. 367-369).**

Müskürdə Hacı Əhmədخانın qoşunu ilə üzleşən ruslar burada tamamilə başqa cür müqavimətə rast gəldilər. Sultan Mahmudun döyüşçülərindən fərqli olaraq ləzgilər daha yaxşı və axıradək döyüşür, ağıllı taktikadan istifadə edirdilər. Hacı Əhmədخانın döyüşçüləri rusların bir topunu və yüzlərlə əsgərini sıradan çıxardı. Düşmənlə iki günlük qeyri-bərabər döyüşdə Əhmədخان da xeyli itki verdi. Vəziyyətin gərgin olduğunu görən Qurban müdafiə xəttində 2 min döyüşçünü saxlayıb, 8 min nəfərlə Hacı Əhmədخانın köməyinə tələsdi. Lakin o, düşmənin gözlədiyini kimi Nizovaya sağdan, sahil tərəfdən deyil, sol tərəfdən dağların ətəyi ilə meşələrdən hücumu keçdi. Ruslar yandan onun qəfil hücumuna məruz qalanda özlərini itirdilər. Qurban onları sahilə doğru sıxışdırıb, bəzi mövqeləri ələ keçirdi. Tezliklə düşmənin üç batalyonunu tamamilə sıradan çıxaran Qurban onun iki topunu da ələ keçirdi. Hacı Davudun əsas qoşununun hücumu keçdiyini zənn edən ruslar mühasirəyə düşməkdən ehtiyatlanaraq, bir neçə kilometr geri çəkildilər. Bu, onlara

baha başa gəldi. Qurbanın pusquda duran dəstələri düşmənin avanqardını əsas hissələrdən ayıraraq pəron-pəron saldılar. Ləzgilər ruslara sərbəst geri çəkilmək imkanı vermir, onları ələ yerə çəkilməyə məcbur edirdilər ki, burada istədikləri kimi manevr edə bilməsinlər. Polkovnik Naumov ləzgilərin əsas qüvvələrinin səmtini müəyyən etməkdə çətinlik çəkdiyindən lazımı taktikani işə salmaqda aciz idi. Gah sağdan, gah da soldan peyda olan ləzgilər onlara aman vermədən döyüşür, qəfil yoxa çıxır, qəfil də təzədən hücumu keçirdilər.

Dörd günlük döyüşlərdə uğur qazana bilməyən, xeyli canlı qüvvəsini itirən polkovnik Naumov ləzgilərin əlavə kömək aldığını və son damla qanlarınadək döyüşdüklerini görəndə hücum taktikasından əl çəkib, tutduğu ərazidə müdafiə mövqeyi seçdi. Lakin bu da bir o qədər səmərə vermədi. Gecələr Qurbanın meşə tərəfdən etdiyi qəfil hücumları nəticəsində ruslar xeyli əsgərini itirdi. Ləzgilər düşmənin bir neçə ərzaq arabasını sıradan çıxardı və rusları çıxılmaz vəziyyətdə qoydu.

Ərzaq məsələsinə gələndə işğalçıların vəziyyəti çox ağır idi. Rusların ərzaqla dolu bir neçə gəmisi dənizdə batmışdı. Odur ki, onlar ələ keçirdikləri kəndlərdə əhalidən zorla bütün ərzağı qoparıb, bu yolla qoşunu təmin etməyə çalışırdılar. Bir

dığı qarnizonlara general M.A.Matyuşkini komandan təyin edən I Pyotr öz manifestində göstərdiyi «qiyamçı» Hacı Davudu cəzalandırmaqla bağlı planlarını həyata keçirə bilmədi. O və generalları Qafqazda öz azadlığını qoruyub saxlamağı hər şeydən üstün tutan döyüşkən və mətin xalqlarla üzleşdi. Rus imperatorları sonrakı dövrlərdə həmin xalqları özlərinə tabe etmək üçün uzun illər onlarla müharibə aparmaq məcburiyyətində qaldılar. Hələlik isə Hacı Davudu və onun Qurban kimi silahdaşlarını yeni sınaqlar, yeni döyüşlər gözləyirdi.

YENİ SINAQLAR

1724-cü ilin iyunun 12-də İstanbulda Osman imperiyası ilə Rusiya arasında sülh müqaviləsinin bağlanması iki böyük dövlətin qarşıdurmasını müvəqqəti olaraq səngitdi. Bu müqaviləyə görə Osman imperiyası İranın Rusiyaya köndüllü olaraq güzəştə getdiyi Xəzəryanı əyalətləri Rusiya tabeliyindəki əyalətlər kimi tanıdı. Rusiya isə demək olar ki, qalan bütün Zaqafqaziya torpaqlarını Osman imperiyasının tabeliyinə keçmiş torpaqlar kimi tanıdı. Həmin müqavilədə Şirvan xanlığına da xüsusi yer ayrılmış, ayrıca dövlət kimi onun muxtariyyəti tanınmışdı. Müqaviləyə görə Porta Şamaxıda nə qarnizon, nə qubernator, nə komendant, nə də əslən türk olan mülki və hərbi məmur saxlaya bilərdi. **(Вах: Левиатов В.Н. Очерки по истории Азербайджана в XVIII в. Баку, 1948. С. 87).**

Şirvanla bağlı xüsusi maddənin olmasına baxmayaraq, müqavilə Hacı Davudu razı salmırdı. Çünki bu müqaviləyə görə onun tabeliyində olan Müşkür və Şabran əyalətlərinin bir hissəsi rusların əlinə keçmişdi. Hacı Davud nəinki bu torpaqları, həmçinin rusların işğalı altında olan Dərbənd və Bakı şəhərlərini də geri qaytarmaq istəyirdi və bundan ötrü səylə çalışırdı.

Sərkərdəni qane etməyən digər cəhət o idi ki, müqavilə Rusiyaya və Türkiyəyə istədikləri vaxt Qafqaza yeni müdaxilələr etmək imkanı verirdi. Digər tərəfdən, Türkiyə Qafqazı tam öz əlinə keçirmək, ona tabe olmadan müstəqil siyasət yeridən Hacı Davudu özündən asılı vəziyyətə salmaq niyyətində idi.

I Pyotr-un vəfatından sonra Rusiyanın Qafqazdakı siyasəti məqsədyönlülüyünü və dinamizmini itirdi. Türkiyə öz niyyətlərini həyata keçirmək imkanı əldə etdi. Bunu hiss edən Hacı Davud xanlığın müdafiə qüdrətini artırmağı qərara aldı. Lakin bu məsələdə Çolaq Surxayın və usmi Əhmədخانın ona kömək etməyəcəyini yaxşı bilirdi. Çünki hər ikisi onun yerinə keçmək istəyirdi və hələ 1724-cü ildə Türkiyə onları ələ almışdı. **(Вах: АВПР. Ф. 89: Сношения России с Турцией. 1724. Оп. 1, д. 6, л. 32, 32 об).** Yeni döyüşlərə hazırlıqda Hacı Davudun ən yaxın köməkçisi Qurban oldu. Müşkür döyüşlərindən alınacaq çıxan köməkçisi Qurban və onun silahdaşları Şirvan xanlığını son damla qanlarınadək qorumaq əzminə idilər.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV.
(Ardı var)

ЛЕЗГИЯР ВИРИНА

ГЕНЕРАЛДИН ВЕСИ

Генерал-майор Энвер Микаилов Советрин Союздин твар-ван авай дипломатрикой тир. Энвер Экберан хва Микаилов 1938-йисуз Кцлар райондин Хылерин хуре диде-диз хъанай. Ина юкьван мектеб акьалтIарай ам М.Ф. Ахундован тIварунихъ галай Азербайжандин Гьукуматдин Къецепатан Чаларин Институтдик экечIнай, 1962-йисуз инаг тафаватлувилелди акьалтIарнай. Институтдин комсомолдин комитетдиз регьбервал гайи, вичихъ алакьунар авай бажарагьлу жегил Азербайжандин КП-дин ЦК-дин къецепатан алакьайрин отделдин инструкторвиле тайинарнай.

1967-йисуз Э.Микаилов Москвадиз, СССР-дин Къецепатан Крарин Министерстводин Вини Дерезадин Дипломатиядин Академиядиз кIелиз ракъурнай. 1970-йисуз инаг акьалтIарай, урус, араб, туьрк ва ингилис чIалар дериндай чирай Э.Микаилов, уьлкведин Консулвиле Идардин кьвед лагьай секретарвиле тайинарнай.

1970-йисуз ам СССР-дин Йемен Республикада авай посольствода кьвед лагьай секретарвиле тайинарнай. Вад

йисуз ина кIвалахайдалай кьулухъ ада цIийи кьилелай Консулвиле Идарада кIвалахнай. 1981-1985-йисара Э.Микаилова СССР-дин Йемен Республикада авай посольствода сад лагьай секретарвиле кIвалахна. 1985-йисуз адаз СССР-дин посолдин советник тIвар гана.

1996-йисуз Э.Микаилов СССР-дин Саудиядин Аравияда посолдин советниквиле тайинарна. Ина кьулугъ кьилиз акьудайла,

1999-йисуз адаз Россиядин Федерациядин посолдин дережа гана ва Персидский Заливдин уьлквейри-кай садан посолвиле кIвалахун теклиф авуна. Ингъе на-чагьвал себеб яз ада и теклиф къабулна.

2001-йисуз Москвада рагьметдиз феий Э.Микаилов вичи веси авурвал, хайи хуьре кучукона.

СЕЙЛИ ЖЕЗВА АРАН TV

Лезгийрин ацукьун-къара-гьун, халкъдин адетар, адан меденитяг, илим, тIвар-ван авай камалэгьлир виридаз чирун патал датIана алахьунар ийизвай са телеканал ава Дагьустанда. Халкъдин патай чIехи гьурмет къазанмишнавай, демократиядин нетижа яз арадиз атанвай и телеканал чIехи лезги район тир Мегьарамдхуре кардик кутунва. Сад лагьай йикъалай хайи лезги чIалалди эфирдиз акьатай Аран TV вичин марагьлу гунугралди гьам и райондин, гьамни Дагьустандин ва Азербайжандин лезги районрани агьалийрин рикI алай каналдиз элкьвенва.

Дуьньядин лезгийр агудун, абурун уьмуьрда кьиле физвай чIехи вакъийри-кай вири халкъдиз малуматар гун хиве кьунвай Аран TV-дин коллективди и кар хьсандиз кьилиз акьудзава. РикI шадардай кар ам я хьи, Аран TV-ди Азербайжандин лезгийрикайни кьилди гунугар гьазурзава.

И хуси канал арадиз гьана, яргьал йисара адаз регьбервал гузвай Исмаил Исмаилован алакьунарни агалкъунар чIехибур я. Вичихъ шаирдин рикI авай, хайи халкъдин тарихдалди меденитяг дамахзавай, адан лайихлу векилар халкъдиз мукуьвай чирзавай адахъ и телеканал генани вилик тухун

патал къетIен проектар ава. Проектрив къадайвал коллективди Азербайжандин тIвар-ван авай лезги къелемэгьлийрикайни кьилди сюжетар чIугуна эфирдиз акьудда. Виликай кьезмай йисуз и ниятдалди чи республикадиз Аран TV-дин журналистар кьведа.

МИРЗАЛИ МУАЛЛИМДИН ЛИМОНДИН БАГЪ

Вичин мублагъ чилерални зегьметдал рикI алай инсанралди Исмаиллы райондиз сейли тир Смугьул хуьрун акунри рикI ахъайда. Тамарин ценерив гвай и лезги хуьрун вири кIвалер смугьулвийри кутунвай сад садаз ухшар майвадин багьларин юкьва хкажнава. Багьдин къеняй, къацу чIураарай тIуз фида абур чпин кIвалериз. И карди шаирдин рикI авай инсанар тирди субутзава и хуьрунэгьлир.

Ина авай са багьдин лагьайтIа, тай авач. Им лимондин багъ я. Хуьрун юкьван мектебдин муаллим, 45 йисуз ара датIана аялриз чирвилер гузвай Мирзали Мирзалиеван лимонариядин суракьар яргьариз чIанва. Къелемар кIанз адан ракIарихъ гьамиша гьевескар багьманчияр кьведа. Хуьрун гзаф кIвалера Мирзали муаллимдин гьилин зегьметдин гелер гьалтда.

Мирзали муаллимди сифте хуьрун майшатдин техникумдин агрономиядин факультетда кIелнай. Са къадар вахтунда агрономвални авунай. Гуьгьунлай ам Азербайжандин Педагогикадин Институтдик экечIнай. Инаг акьалтIарна педагогвал авур ада агрономиядай чирвилерни рикIелай алуднач. 45 йис я ада лимондин тарариз уьмуьр гуз. Икьван гагьди вишералди тарар цIийи агьсакьалдиз вичин веледар къван кIанда абур.

- Багьманчивал къван хийирлу кьвед лагьай пеше авач. Яргьалди уьмуьр гьалда багьманчиди. Тарариз уьмуьр гун патал датIана гьерекатда авай инсан викIегъ тахьун мумкин туш.

Лимондин тарариз вичин рикIе авай муьгьуббатдин себебарни ачухарна чаз Мирзали муаллимди. «Лимон гзаф къадирлу набатат я, - лагьана ада, - цайи йисуз бегьер гуда. Сад лагьай йисуз лимонар гьевечибур,

къвед лагьай йисуз чIехибур жеда. Марагьлу я абурун бегьер гун. Гьа са хилерал цуькверни жеда, майваарни. Адет яз и тарари майдиз цуьк акьудда, июндиз майвада гьатда, ноябрдиз лимонар атIуда. Кьве йисуз тарални аламукьда абур, дад кIусни дегиш тахьана».

Мирзали муаллимди лимондиз кьул-

лугьдай къайдайрикайни ихтилатна: азот, калиум ва фосфор какадарнавай миянардин затIарикай ваира садра 2 грамм, вахтундани яд гайитIа, тарци йиса виш лимондин бегьер гуда. «Лимондиз хлор галай яд гана виже кьведач», - лагьана агьсакьалди.

Смугьулви багьманчи-муаллимди вичин пеше мектебдин аялризни чирзава. И аялрин арадай рехи муаллимдин рехъ давамарзавай-бурни тIимил акьатнавач. Дамахдай кар я!

БАРКАЛЛУ КАР

«Самур» газет кхьинин компания кардик кутур йикъалай чи редакциядинни кIелзавайбурун алакьайрин цIийи муьгъ арадиз атана. Гзаф инсанри редакциядин эверун кваз къуна газет кхьин патал алахьунар ийизва. Гагъ-гагъ зенгерни ийиз газет кхьизвай инсанри чи журналист-рик руьгь кутаза. Лезги хуьрера, гзаф лезгийри кIвалахзавай шегьерин чара-чара карханайра коллективри санлай газетар кхьизва. Са бязи карчийри чпин гьисабдай газет кхьена пенсионеррал агакъарзава.

Са шумуд югъ идалай вилик чи редакциядиз гзаф гьурметлу са инсан атана – кардик кутур сад лагьай йикъалай «Самур» Лезги Милли Меркездин узви хьайи Закир Гьамидов. Ада Азербайжандин Политехнический Институт акьалтIарна, Томскдин Электротехникадин Заводда кьилин инженервиле, бюродин начальниквиле кIвалахна. Гуьгьунлай Сумгаитдин компрессоррин заводда цехиниз регьбервал гана, Азербайжандин НафтIадинни Химиядин Институтдин Сумгаитдин филиалда муаллимвални авуна.

Вичихъ чIехи алакьунар авай и касди эхиримжи йисара Бакудин тежрибадин экспериментрин заводда кьилин механиквиле, Гьукуматдин Кьилин Технический Инвентаризациядин Управленида кьилин инженервиле кIвалахна. 1994-йисалай ам пенсиядиз фена.

И йикъара редакциядиз атай агьсакьалди чав са чар вугана лагьана:

- Ина газет кхьиз кIанзавай къад касдин тIварарни адресар ава.

Ахпа ада тадиз алава хьувуна:

- Им за баркалла къачун патал ваъ, жуван рикIин тIалабуналди авунвай кар я. Куь газет кхьиз эверуни, кIелдайбуруз лагьай гафарни

зи рикI тIарна. Халкъ патал акьудзавай газет кIеверай акьуд тавун гунагъ я, фикирна за. Им зи сад лагьай сиягъ я. Ана тIварар гьатнавай инсанар хवेशила агатнава и кардив. Садбуруз газет кIвалериз гьизвайдакай хабар авачир. И месэладикай веревирдерна кIанзава. Ихьтин газет авайди адакай хабар авачирбуруз чирун чи буржи я. Зи ният гьич тахьайтIа, 50 кас газетдив агудун я.

Авайвал лагьайтIа, хवेशила лугьудай гафар жагьанач чаз. Инал-анал чи газет теблигьзавай, ам кхьихъ лугьузвай Закир муаллимдин хьсан суракьар чал фадлай агакънавай.

Вичин 20 йисан юбилейдиз гьазур жезвай «Самур» газетдикай са къадар веревирдерни авуна ада. Чи тарихдиз, этнографиядиз, хуьрериз, адетриз талукъ макъалаяр кIелдайбурун рикIай тирди малумарай агьсакьалди гьа икI давамар хьия лагьана.

НАВРУЗ ЧЕПИВИДИН ГЪАЖИ ДАВУДАКАЙ КЪИСА

Маса халкъари хъиз, лезгийрини чпин къеҗгал рухвайрикай вишералди мецин эсерар тукъурнава. Гъабурукай яз, халкъди Гъажи Давудакайни къагъриманвили манияр ва къисаяр теснифнава. 1990-1992-йисара Гъажи Давудакай Азербайжандин ва Дагъустандин лезги агъалийривай къватлай къагъриманвили манийрин са паяр чна 1993-йисуз Бакуда лезги чъалал акъатзавай «Алпан» газетдин ва 1998-йисуз «Самур» газетдин чинриз акъудна. 90-йисара фольклордин чешнеяр къватлайла чаз Къиблепатан Дагъустандин Чепер, АрхитI хурерай ва къадим Къурагъ шегъердин къуьзубурувай Гъажи Давудаз талуқарнавай къисадин чъукар гъатна. Къисадин автор Гъажи Давудахъ галаз са девирда яшамеш хъайи Дагъустандин гилан Ахцегъ райондин Чепер хурьунгъли Навруз я. Литературада адан тIвар Навруз Чепиви хъиз гъатнава.

XVIII асирда Навруза ва маса чпин тIварар малум тушир къве шаирди Гъажи Давудакай къенвай шиирар сифте яз чи тIвар-ван авай арабшунас алим Гъалиб Садыкъиди «Лезги газетдин» чинриз акъудна. (Килиг: *Гъалиб Садыкъи. Къимет гуз тежер савкъатар. «Лезги газет», 1997-йисан 21-март*). Гуьгъунлай а шиирар урус чъалаз элкъурнаваз тарихчи алим А.Бутаеван Гъажи Давудан гъерекатдиз талуқарнавай ктабдани гъатна. (Килиг: *Бутаев А.А. Народно освободительное движение на Восточном Кавказе под руководством Хаджи Давуда Мюшкюрского (первая треть XVIII века)*).

Чепиви Наврузан «Гъажи Давудакай къиса» чи къагъримандикай къенвай сад лагъай чехи эсер хъиз гзаф къиметлу я. Хурьун къуьзубуру ихтилал авурвал, Гъажи Давудан къушунда чепивиярни авай. Къизилбашрин аксина чъугузавай жангера хурьунбуруз регъ-

бервал гузвайди Навруз тир. Адахъ вичин чехи хвани галай. Навруз къакъан буйдин, къуватлу кас тир. Гъеле дведилай вилик хурьуз шаир хъиз сейли хъайи ада Чеперикай са къадар шиирар теснифнай.

Гъажи Давудаз къаст авуна, ам Кипрдив ракъурайдалай гуьгъуниз маса чепивияр хъиз, Наврузни женгерилар гъил къачуна хайи хурьуз хтанай. Ада вичин эсерни ина къенвай.

Наврузан эсердин чIал регъятди, образар рикIел аламуқъдайбур я. Аквадай гъаларай, адаз чи фольклордин къагъриманвили къисайрикай хъсандиз хабар авай. Гъавилай адан къисадин чIални муькуь лезги къисайрин чIалаз мукъвади я. Эсерда гагъ-гагъ къагъримандин тIвар Гъажи Давуд Дагъустани (Дагъустанви) хъиз къазва. Гъа и кар себеб яз са бязи авторри Гъажи Давуд Къиблепатан Дагъустандай я лугъузва. Им эсиллагъ дуьз фикир туш. Гъажи Давуд Муьшкъурдай тирди тарихчийриз хъсандиз ашкара я. Лезгийрин машгур алим, тарихчи ва шаир Гъасан Алкъвадарвиди вичин «Асари Дагъустан» ктабда Гъажи Давуд Муьшкъур вилаятдин Девала хурьий тирди къалурнава. «Девала» ойконим «деве» ва «алай» гафарикай арадиз атанва ва лезгидалди им «Деве алай чка» лагъай чIал я.

Наврузан эсердай чаз архивдин материал гъалтзавачир са бязи делилар гъатзава. Месела, Сабрум (Тенги) кIеле хуьдайла Гъажи Давудан хва Сулейман бег гъелек хъайиди, чехи сердердиз къаст авуна Кипрдив ракъурайдалай гуьгъуниз адан къушунди бунт къарагъарайди ва мсб.

Агъадихъ чна ярғал йисара тукъур хъууна, арадал хкай къиса кIедайбурув агакъарзава. Гъатнавачир цIарар нукъIайралди ишара авунва.

Ийизвай хупI пашманар.
Ивиар физ хвалар хъиз,
УцIуз къуд пад къвалар хъиз,
Къати жезвай ягъунар!
Къати жезвай ягъунар!
.....
Дявед эхир къатIана,
Шумагъвияр атана.
«Геж тавуна и йифиз,
Гъахъа, - лугъуз кIеледиз. —
Куьн меслятдал атайтIа,
Чна варар ахъайда.»
Къуланфериз юзана,
КIелед цIар къазунна
Гъахъна къеҗгал лезгийр!
Гъахъна къеҗгал лезгийр!
Персерин хан катзавай,
Сад Аллагъдиз дадзавай
Къыз тахурай лугъуз вич,
Хиялдизни къвечир гъич
Садлагъана къадайдиди,
Вич Давудав гудайди.
И сикI хътин чIулав хан,
Пара кIандай кас тир чан.
Девлетар гун лугъузвай,
Ахъая зун лугъузвай.
Хъел атана Давудаз,
Къуна маса кар адаз.
Ам Пейкарав¹¹ вугана,
Чара аку, лагъана.
Адани уф талана,
Хандин къве гъил атIана.
Акъудна вил цIапурдив¹²,
АIана къил гапурдив.
.....
Мад юзана къеҗфлеяр,
Рам ийиз кIанз кIелеяр.
Душманд юкъ хун герек тир,
Эрдебил къун герек тир.
Къизилбашрин муг шегъер,
КIелейрикай кIукI шегъер.
Гъажи Давуд, Агъмедхан,
Сурхай ханни Бут Къурбан¹³
Гъазур хъанвай жангериз,
Мад лезгийриз эвериз.
Рекъин патал душманар,
Ийин патал пашманар
Чехи жангер кIанзавай,
Яракъри гъей ванзавай.
Шумуд цIийи кIеретIар,

Къуна гъиле тIаратIар,
Къеҗфлейрик экечIазавай,
Ирандихъ элячIазавай.
Акваз къеҗгал арашар!¹⁴
Катзавай къизилбашар!
Катзавай къизилбашар!
.....
Душманд къеҗгле квахъзавай,
Эрдебилдиз гъахъзавай.
Гъахъиз ихътин вяеда,
Чуьнухъ жезвай кIеледа.
Лезги къвезва лагъайла,
Вириниз чав чкIайла,
Иранвияр чIугуна
Катзавай хурер туна.
Тимил амаз шегъердиз —
Эрдебилдиз агакъиз,
Давудавай кIанз аман,
Атана цIувад инсан —
Эрдебилдин къуьзубур,
Лап нуфузлу яшлубур.
Заландиз салам гана,
Абуру икI лагъана:
- Чехи Давуд, яб че цаз,
Вуч кIан ятIа, гуда ваз.
Ава чахъ са тIалабун,
Вахтундамаз ваз лугъун.
Чи кIвалер-къар чукIурмир,
Агъалийрихъ хкIурмир.
Алажнава шагъди чун,
Чна ваз чи дерт лугъун.
Кесибриз къал герек туш,
Масадан мал герек туш.
Шагъ я чапхунзавайди,
Даим азгъунзавайди.
Эй чехи кас, иман гъай,
Къисас къахчу гъадалай...
Атайла и гафар ван,
РикI тIар хъана Давудан.
Гана ада са эмир:
«Агъалийрихъ ктадмир!»
Къуьзубурухъ элкъвена,
Ихътин жаваб вугана:
- Агъалийрив вуч гва къван,
Гъуьсейн шагъ я чи душман.
Чи вилик яракъ къуна,
Вуж экъечIда, гъам чна
Эхирдал къван кукIварда,
Къилер атIуз, кIар-кIарда,
Вач, лагъ каим макамдиз¹⁵,

Килигна и макъамдиз,
Чахъди дяве тавуна,
КIусни къавгъа тавуна
КIелед варар ахъайрай,
Вири шегъер авайрай¹⁶.
Къабул тавуртIа и шартI,
Эрдебилдиз къада гъад.
Рази хъана къуьзубур,
Гъавурда тваз муькуьбур
Кам къачуна тадидиз,
Хъфена Эрдебилдиз.
Шагъдин гъаким юзана,
ИкI муьтIугъ жез кIан хъанач.
Ада фагъум тавуна,
Лавгъавална лагъана:
- Эрдебил гъич жеч талан,
Къыз жедатIа, къурай кван!
Хъел акатна Давудак,
Магъалар рам авурдак.
Эрдебилдиз гана рум,
Ягъийрай акъудна гум.
Ягъ-ягъунар къати тир,
Лезгиди яракъ хIчи тир.
ГъакI ятIани бегъемдиз,
Рум гуз хъанач кIеледиз.
Алатайла ва-цIуд югъ,
Хкаж хъана душманд цIугъ.
Лезгийри цал атIана,
Къизилбашар датIана
КукIварзавай, кIарзавай,
Къуд патай акIарзавай¹⁷.
ЦIерид юкъуз цIарцIе тур,
Шегъер авай ийиз цIур.
Къеҗгалвив лезгийри
КукIвариз душман вири,
Шегъер гъилик ийизвай,
Эхирдалди кикIизвай.
Къалурзавай гъунарар,
Асланар тир, асланар.
Са легъзе хуьн тийиз гъил,
Къизилбашрин атIуз къил,
Ягъид чилиз ягъаз кIун,
Хкудзавай кIелед пун.
Таб гуз тежез персерин,
Къеҗгле хъанвай лап къери.
Ягъ-ягъунар хана пер,
Терг хъанавай перс кIвенкIвер¹⁸.
Рум гайла мад гъилерда,
Катна душман шегъердай.
Мет ягъана чилиз гил,
МуьтIугъ хъана Эрдебил.
Шагъ амукъна къил гатаз,
Ван чкIайла къуд патаз:
Давуд бег уфтан хъана!
Давуд бег уфтан хъана!
.....
Рапрапзавай гапури,
Шумуд югъ тир гапури
Сабрум¹⁹ кIеле рам ийиз,
Хурерилар кам ийиз.
ЦIаяр гана тупарай,
Акъудзавай къапарай
Урусри чи къеҗгалар,
КукIвариз кIанз магъалар
Куьмек гузвай персериз,
Къизилбашрин ксариз.
ГъакI ятIани Сулейман —
Давудан хва, пагъливан,
МуьтIугъ тежез кикIизвай,
Чехи жангер чIугузавай.
Хва гъатнавай кIевера,
Давуд авай жангера!
Давуд авай жангера!
Сулейман бег залан хъиз,
Хъел акатай Аслан хъиз
Урусд хура акъвазна,
Женг чIугуна къакъвазна²⁰.
Иви яд хъиз авахъиз,
Вагъши ванер алахъиз
Ягъ-ягъунар къавана,
Мад тупари цIай гана.
КIелед цIар уцIузвай,
Тенгивийриз кичIезвай,
Гъахъна чпин эргийриз²¹,
Куьмек ганач лезгийриз.
Сулеймана къеҗгалд хъиз,
Бубад гафар мецел гъиз,
Къарагъ эллер! — Лагъана.
Къарагъ эллер! — Лагъана.

Вичел залан хер хъана,
Сулейманан пер хана.
Къейи хIин, къеҗгалдин,
Вичин хайи магъалдин
Хабар гана Давудаз.
Ванер хъана Давудаз.
Циф къутгъана вилера,
Гуж амукънач гъилера.
Ялар хъана гъайифди,
ЦIагурна югъди-ийифди.
Сефил хъана къагъриман,
ГъакI ятIани кутаз ван,
Эвер гана гъарусриз²²,
КIур гуз гавур урусриз,
Агъзур къилер галудна,
Жалгъандилай²³ алудна.
Шумуд къеҗгле кукIварна,
Абуру ярғаз чукурна.
ИкI чкIана вириниз ван,
Эл къарагъна кIвачел адан:
Къеҗгал Давуд Дагъустани!
Къеҗгал Давуд Дагъустани!
.....
Лезгистандиз, Шарвандиз,
Вири лезги жагъандиз²⁴,
Са тукъуьл чав чкIана,
Эл кIевера акIана.
Ийиз талан хатулар,
Османвийри алцулар,
Къуна Гъажи Давуд бег!
Къуна Гъажи Давуд бег!
Дегеш хъана элдин тIул,
Къеҗфледини къачуз гъул²⁵:
Гъажи Давуд! — Лагъана.
Гъажи Давуд — Лагъана.
.....
Чехи алим, къеҗгал кас,
Къуразвалда чаз такваз.
Агакъзавач адав гъил,
Гатаз къве мет, ягъаз къил
Вири эллер шехъзава,
Дерт гужалди эхъзава.
Гъамди къуна рикIе чIун,
Давуд лугъуз ава чун.
Къуна гъиле яракъар,
Ийизва ви суракъар.
Хъша душман кукIвариз,
Аман тагун лукIариз²⁶...

ГАФАРИН БАЯНАР

¹Къемкъер — душман
²Пелтегъ - хаин
³Къеркъер — чапхунчи
⁴Шарван — Ширван
⁵Парван — агъали
⁶Къеҗгле — къушун
⁷Меҗле — диндин ктаб, Къурбан
⁸Къерсер — азгъунар
⁹Шумагъ — Шамахи
¹⁰КIававай — кардик квай
¹¹Пейкар — Къеҗбеледин мелик. Шамахидин ханди адан буба ва стха есирда къуна кIенай.
¹²ЦIагур — ракъун мил
¹³Бут Къурбан — Бутхурьрай тир къушундин чехибурукай сад
¹⁴Арашар — женг чIугузавайбур
¹⁵Каим макам (фарс) — гъаким
¹⁶Авайрай — теслим авурай
¹⁷АкIарзавай — дарбадагъзавай
¹⁸КIвенкIвер — авангард
¹⁹Сабрум — Тенгидин лезгидалди тIвар
²⁰Къакъвазна — гуж къватIна
²¹Эрги — дехме
²²Гъарус — къаних
²³Жалгъан — Дербенддин патав гъай дагъ
²⁴Жагъан — дунья
²⁵Гъул — паразивал, къал
²⁶ЛукIар — инал чапхунчийар

КватIна тукъур хъувурди: М.МЕЛИКМАМЕДОВ

Са чIавар тир кар алай,
Халкъдин винел хар алай.
Ирандин шагъ Сефиди
Авунвай эл ивиди.
Къилав гана сарариз,
Шумуд халкъар кукIвариз,
Пехъи хъанвай къизилбаш,
Векъи хъанвай къизилбаш.
Гъуд къалум хъай къемкьерди¹,
Пелтегъ² шагъдин кьеркьерди³
Лезгистандиз, Шарвандиз⁴.
Дуван къазвай парвандиз⁵.
.....
Хъваз гъазур тир душманд иви,
Гъажи Давуд Дагъустанви.
КъватIна ада чехи къеҗгле⁶,
Юкъва гапур, гъиле меҗле⁷.
Къарагъ эллер! — Лагъана.
Къарагъ эллер! — Лагъана.
Аман тагун персериз,
Вил патавай къерсериз⁸.
Къизилбашар кукIварин,
Ирид чиле акIурин.
Хкатдайвал михъиз тум,
Ша, гун чна адаз рум.
Ша, кукIварин душманар!
Ша, кукIварин душманар!
.....
Шумагъ⁹ шегъер къун патал,
Къизилбашар кун патал,
Гъажи Давуд атанвай,
Али Султан хтанвай.
Сурхай ханни, Агъмед хан,
Гъазур хъанвай къаз дуван
Къизилбашрин эгъидиз.
Гъахъиз тежез кIеледиз,
Са шумуд югъ алатна,
Эхир персер галатна.
Шумагъ кIеле хуьз тежез.
Шумагъ кIеле хуьз тежез.
Геж акъуна гъавурда,
Лацу шивдал Давуда
Эвер гайла къеҗфледиз,
Гъахъун патал кIеледиз.
Адан гапур цававай,
Къилер атIуз кIававай¹⁰.
Хурук кутаз душманар,

НОВОСТИ НА ВСЕ ГОЛОСА

ИЛЬХАМ АЛИЕВ ОБЪЯВЛЕН В РУМЫНИИ «ЧЕЛОВЕКОМ ГОДА»

В городе Бухаресте состоялась церемония вручения наград авторитетного в Румынии и в Юго-Восточной Европе журнала *Balkanii si Europa* (Балканы и Европа) лицам, внесшим весомый вклад в различные сферы общественно-политической жизни в 2010 году.

Как сообщили АПА в посольстве Азербайджана в Румынии, на церемонии вручения, проходящей ежегодно с 2000 года, в политической, юридической, экономической, культурной номинациях, а также в номинации прав человека награждаются люди, имеющие особые заслуги в этих областях. До сих пор наград журнала в различных номинациях были удостоены главы государств и правительств стран Юго-Восточной Европы, общественно-политические деятели.

Жюри единодушно приняло решение о награждении президента Азербайджана Ильхама Алиева в главной номинации «Человек года — 2010». Жюри обосновало этот шаг успехами президента Азербайджана в политической, экономической,

научной, культурной и гуманитарной сферах, за вклад в развитие румыно-азербайджанских отношений и обширного Черноморско-Каспийского региона, и привело в пример проект AGRI (интерконнектор Азербайджан-Грузия-Румыния-Венгрия), который решит будущие энергетические проблемы региона и Восточной Европы.

МЕДВЕДЕВ ОТМЕЧАЕТ СИМПТОМЫ «ЗАСТОЯ» В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ СТРАНЫ

Президент РФ Дмитрий Медведев отмечает симптомы «застоя» в политической жизни страны и заявляет о необходимости поднимать уровень политической конкуренции в России.

«Не секрет, что с определенного периода в нашей политической жизни стали появляться симптомы застоя, возникла угроза превращения стабильности в фактор стагнации. А такой застой одинаково губителен и для правящей партии, и для оппозиционных сил. Если у оппозиции нет ни малейшего шанса выиграть в честной борьбе — она деградирует и становится маргинальной. Но если у правящей партии нет шансов нигде и никогда проиграть, она просто «бронзовеет» и в конечном счете тоже деградирует, как любой живой организм, который остается без движения. Поэтому возникла необходимость поднять уровень политической конкуренции», — заявил Медведев в своем видеоблоге во вторник.

«Мы хотим сделать нашу политическую систему просто более справедливой. Более гибкой, более динамичной, более открытой к обновлению и развитию. Она должна пользоваться большим доверием наших избирателей», — заявил президент РФ.

Но главная задача властей как и задача любой демократии, по словам Медведева, — «повысить качество народного представительства».

«Сделать так, чтобы политическое большинство не было просто статическим. А точнее, чтобы оно не стало большинством, состоящим из статистов и исполнителей. Чтобы правящая партия имела и права, и обязанности, а не просто служила приложением к исполнительной власти. Чтобы она могла полноценно участвовать в формировании этой самой исполнительной власти. И это нужно не потому, чтобы правящая партия себя хорошо чувствовала. Партия — это средство, политический инструмент представительства. Партия представляет своих избирате-

лей. Но в случае правящей партии — это большинство избирателей, и реализация их прав, уважение к их мнению — это фундаментальный принцип демократии», — сказал глава государства.

«Политическая система любой конфигурации должна быть устроена так, чтобы были хорошо слышны и учитывались мнения всех, в том числе и самых малых социальных групп. А в идеале — чтобы был слышен голос даже одного человека. Система в этом плане должна быть прозрачной, отзывчивой в отношении любого человека. Каждый должен знать, что у него есть единомышленники в представительных органах власти», — заявил Медведев.

МИР В ОЖИДАНИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО КРИЗИСА

Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН (ФАО) и Всемирная продовольственная программа (ВПП) выявили 22 страны мира, которые переживают затяжной продовольственный кризис и требуют особой поддержки. В черный список голодающих планеты вошли 17 государств Африки, а также Афганистан, Гаити, Ирак, КНДР и Таджикистан. Странами, находящимися в состоянии затяжного кризиса, ФАО и ВПП предлагают считать те государства, которые завляли о продовольственном кризисе на протяжении последних восьми и более лет, получают более 10% международной поддержки в виде гуманитарной помощи, а также внесенные в список стран с продовольственным дефицитом и низкими доходами. Для всех этих стран характерны постоянно повторяющиеся продовольственные кризисы и чрезвычайно высокий уровень голода вследствие стихийных бедствий, конфликтов и слабости властных институтов.

Всего же в странах, находящихся в состоянии затяжного кризиса, от голода и недоедания страдают около 166 млн. человек, что составляет примерно 20% всех голодающих на Земле. Если же исключить голодающих таких крупных стран, как Китай и Индия, то это число достигнет уже одной трети, отмечается в докладе. В сентябре ФАО объявила, что число голодающих на планете впервые за последние 15 лет снизилось с рекордного показателя 2009 года 98 миллионов и составляет 925 миллионов человек (РИА «Новости»).

СПИСОК САМЫХ ВЛИЯТЕЛЬНЫХ ЛЮДЕЙ НА ПЛАНЕТЕ

Американский Forbes составил очередной рейтинг самых влиятельных людей на планете. На первом месте оказался премьер-министр Китая Ху Цзинтао, на втором — президент США Барак Обама, на третьем — Саудовский король Абдалла ибн Абдель Азиз ас-Сауд. Владимир Путин, занимавший в прошлогоднем рейтинге третье место, в 2010 году откатился на четвертое. За Путиным следуют Папа Бенедикт XVI, канцлер Германии Ангела Меркель, британский премьер Дэвид Кемерон, глава Федеральной резервной системы США Бен Бернанке, премьер Индии Соня Ганди и создатель Microsoft Билл Гейтс. Президент России Дмитрий Медведев поднялся на 12 место. В прошлом году он добрался только до пятого

десять рейтинга.

Помимо политиков в рейтинг влиятельности попадают общественные деятели (Билл Гейтс представлен в списке в качестве благотворителя), бизнесмены и медийные персоны. Генеральный директор компании Apple Стив Джобс находится на 17-м месте, аятолла Хомейни — на 26-м, Далай-лама — на 39-м.

Также в рейтинг попал первый вице-премьер российского правительства Игорь Сечин (52) и три человека, прославившихся террористической и криминальной деятельностью. Это основатель Аль-Каиды Усама бен Ладен (57), глава мексиканского наркокартеля Хоакин Гусман (60) и крестный отец Индийской мафии, находящийся в розыске Дауд Ибрагим Каскар (63).

КОМПЬЮТЕР СТАРИТ ЖЕНСКОЕ ЛИЦО!

Ведущий британский косметолог Майкл Прейджер предупреждает: чем больше женщины «влюблены» в компьютер, тем реальнее им получить «компьютерное лицо»: обвисший подбородок, «индюшачью» шею и глубокие морщины на лбу и вокруг глаз.

Если, глядя на экран, вы щуритесь или хмуритесь, преждевременные морщины вам гарантированы. А из-за длительного сидения с опущенной головой слабеют мышцы шеи, что ведет к образованию второго подбородка.

Прейджер рекомендовал своим клиенткам поставить зеркало рядом с монитором и время от времени бросать на себя взгляд, особенно во время напряженной работы. И еще косметолог рекомендует почаще делать перерывы и упражнения для мышц лица и шеи.

СОФИ МАРСО ПРЕДПОЧИТАЕТ ОЛИВКОВОЕ МАСЛО

Когда-то красавице актрисе рассказали простой рецепт красоты: умываться водой с мылом и наносить на кожу каждое утро немного оливкового масла. Актриса считает, что эта простота творит настоящие чудеса! А еще во время беременности в кожу живота и бедер она втирала миндальное масло. Благодаря чему избежала растяжек и сохранила упругость и мягкость кожи.

Косметолог Дженнифер Лопес рассказал об универсальной маске, которой пользуется актриса: чайная ложка несладкого йогурта, две чайные ложки меда, 3-4 капли свежесваренного зеленого чая.

Можно добавить овсяные

хлопья или косметическую глину (по желанию). Маску нужно держать 15-20 минут и смыть сначала теплой, потом холодной водой. Первый курс — 3-4 раза в неделю. Потом раз в неделю.

Софи Лорен предпочитает выпивать 7 стаканов воды в день, считая ее лучшим косметологом. Иногда она погружает лицо в ледяную воду с плавающими в ней кубиками льда — для тонуса.

Певица Валерия доверяет натуральному и предпочитает самую простую маску — из деревенской сметаны. И ни с чем ее не смешивает.

МАСКИ ДЛЯ ВСЕХ ТИПОВ КОЖИ

Зимой наряду с термальной водой и магазинными масками можно сделать натуральные, простые и доступные маски. Эти питающие и смягчающие маски подойдут любому типу кожи.

ЗВЕЗДНЫЕ СОВЕТЫ

Смешайте чайную ложку несладкого йогурта или сметаны, один яичный желток, 1 чайной ложки жидкого меда и нанесите на лицо на 15 минут. Смойте теплой водой. Если у вас аллергия или очень чувствительная кожа, мед можно не добавлять.

Очень эффективны натуральные масла. Например, чайную ложку оливкового масла смешайте с витаминами А и Е. Их можно купить в аптеке.

Хочешь добра —
сделай доброе
дело.

Лезгинская
пословица

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЧИ ТАРИХДИН МАНИЯР

ШАРВИЛИДИН ГЪУНАРАР

(Эвел газетдин 2010-йисан 29-октябрь тилитда)

ПУД ЛАГЪАЙ ГЪУНАР

Мадни са вахт алатна. Мад душманар акъатна. Мад душманар акъатна. Алпан цӀаяр аватна. Къиле авай БакӀур хан, Келлегуьз са какур хан, Фурсар ийиз чидайди, РикӀин тӀалар гьидайди Шарвилдиз эверна, Ягъанатдин са хъверна, Лагъана: «Вун язва вуч?! КӀанда заз вун ийиз пуч! Зун патал вун са тӀветӀи я, тӀветӀни ваъ гъа-а, са ветӀи я! Итим ятӀа, ша вилик,

ВучдатӀа ваз жув килиг!» Шарвилдиз атана хъел, Атана хъел, чухвана цӀвел, Къил къамухъди алгъурна, РикӀи хъилевди ацӀурна. Хел спелдин юзурна, ЧӀар спелдин къалурна, Лагъана: «И чӀарчӀел вун КутӀунда са тарцел вун! Тар пунарай акъудда, Хъел за валай алудда! Шивдин кӀулай эвичӀа, Зи къаншардиз экъечӀа. Акъажиз зав эгечӀа!»

Хкадарна, БакӀур хан, Келлегуьз са какур хан Шарвилдал атана, Хъилевди рикӀи ацӀана. Бес хъана са декъикъа: Акун патал гъакъикъат:

Фурсар авур какур хан, Тарцел мегъуьн кутӀунна, Тергиз къушун гатӀунна. Дяве хъана тамамди, Хан паталди гъарамдин: Эхир хъана гъужумдин, Эхир хъана къушундин, Телеф хъана хан вични, Пехъи хъанвай са кицӀи хъиз.

КӀватӀи хъана эл Туридин - ГъвечӀидини чӀехиди, Майдандал фад атана, Куьчейрин рехъ атӀана. ЧӀалар хъсан гъазурна, Гаф гафунихъ галкӀурна, Шарвилдихъ элкъвена, Ашкъи аваз лагъана: «Я чан гъуцар, масан гъуцар, Къенинди я им вуч гъунар! Чи душманрик акатна фул,

Шарвилдиз экъисна кӀул! Я чан гъуцар, масан гъуцар, Чи шадвилехъ авач къадар! Шарвили, хва, аслан хва, Элдин дерди-дарман хва, Ваз аферин, аферин, Дуьайри хуьй вун къалин! Ваз чи патай минет хъуй, Чи виридан къимет хъуй: Гъар са чӀавуз хъухъ къиле, Душманрикай хуьхъ эллер! Шарвили, хва, Аслан хва, Халкъдин дерди-дарман хва, Вахъ свас ава чӀагурай, Иниз гъайи БакӀура! Къисмет хъанач адаз ам, ХутӀунна на вакӀан хам! Эрен йикъар алатрай, Гуьзел йикъар ахгатрай! Чи душманар кукӀвара, Мехъерда ваз мукъвара!

Чирвал дамахни я, даяхни. Лезги халкъдин мисал

КВЕЗ ЧИДАНИ?

- 105 агъзур чиникай ибарат тир «Шикилралди безетмишнавай Европадинни Америкадин жуьреба-жуьре чирвилер авай энциклопедиядин» гилигнавайда 165 миллионни 200 агъзур гаф ава.

- Арабрин тарихчийрикай Йакъута малумат гайивал, X виш йисан эхирдалди вириниз сейли хъайи лезгийрин сад тир Лезган уьлкве XI виш йисан сифте къилера кве чкадал пай хъана: РагъэкъечӀдай патан Лезган ва РагъакӀидай патан Лезган. Абурад садалай аслу тушир къилди гъукуматар тир ва гъарадахъ вичин пачагъар авай. Лезгийрин кве пачагълуьгъни чпихъ чӀехи мулкар, кӀубан ва мублагъ чилер, агъалияр пара авай девлетлу гъукуматар тир. Абурун РагъэкъечӀдай патан ва Юкъван Азиядин уьлквейрихъ галаз алишверишдин алакъяр авай.

- XI виш йисан эхирра Абу Бекр Мегъамед бин Муса ад-Дербенди ал-Лезгиди арабдалди туькӀуьрай «Райгъан ал-хакаик ва бустан ад-дакаик» тӀвар ганвай трактатда къалурнавайвал, XI виш йисан эхирра чи чилерал кагъаз, ипек, запун гъасилзавай, балугъчивални дерзичивал вилик фенвай. Чахъ гъакӀни мублагъ никӀер ва багъларни авай, малдарвал вилик тухуниз хъсандиз фикир гузвай.

- 1788-йисан октябрдин вацра Абд ал-Хая чин куьчарнавай, Ахцегъай жагъанвай хронографда лезгийрин XVIII виш йисан тарихдиз талуьк гзаф къиметлу делилар гъатнава. Ина лезгийри урус чапхунчийрин аксина чӀугур женгерикайни кхъенва. 1729-1730-йисара Бут хуьруьн ва маса хуьрерин агъалийри абурухъ галаз къати женгер чӀугунай. 1730-1731-йисара урус пачагъдин къушунри Куьре вилайатдин Испик, Салиян ва Шандакъ хътин чӀехи лезги хуьрер цӀай яна канай.

ТУРКИЯДИН КИРНЕ ХУЬРУЬН ЛЕЗГИ АЯЛАР

РИКӀЕЛ ХУЬХ!

ГЪИКИ КХЪИДА?

Редакциядиз чарар ракъурзавайбурукай са бязибуру глаголрин формаяр дуьз кхъизвач. А гъалатӀар арадай акъудун патал агъадихъ чна чарар кхъизвайбуруз са бязи меслятар гъузва.

Лезги чӀала инкарвилдин суффикс вири дуьшуьшра анжах ч гъарфуналди кхъида. Месела, **жедач**, **къведач**, **недач**, **фидач**. Ихътин гафар **ш** гъарфуналди **жедаш**, **къведаш**, **недаш**, **фидаш** хъиз кхъидач. **Х-** ва **Хъ-** префиксар глаголрихъ арада маса артухан гъарф авачиз акал жеда. Месела, **фин**, **хъфин**, **хъфида**; **хъун**, **хъхъун**, **хъжеда** ва мсб.

Эвел къиле ачух сес авай **атун** глаголдихъ префикс акал хъайила, къиле авай **а** гадар жеда: **атун-хтун**, **хтана**; **авун** глаголдин къиле авай **а** гъарф **у**-диз элкъведа: **авун-хъувун**.

- **Лух** суффикс анжах пуд гафуна **гъ**-далди кхъида: **къуллуьгъ**, **пачагълуьгъ**, **сагълуьгъ**. Амай вири дуьшуьшра **х**-далди кхъида. Месела, **гъамишалух**, **къумлух**, **къамишлух** ва мсб.

Хъиз, **ман**, **жал**, **де**, **кван**, **тӀун**, **хъи** кӀусар вири дуьшуьшра маса гафарихъай чараз кхъида. Месела, **ракъуни хъиз**, **ша тӀун**, **де лагъ кван**, **къачу ман** ва мсб.

ТӀуз послелог гъамиша чараз кхъида. Месела, **дагъдай тӀуз**, **хуьррай тӀуз**, **никӀяй тӀуз**, **тамувай тӀуз** ва мсб.

ИМУЧА-МУЧА

- ◆ Имуча-муча, экуьнахъ къуд кӀвачел, нисинихъ кве кӀвачел, нянихъ пуд кӀвачел. (**неэни**)
- ◆ Са цӀал вад устӀар. (**дегӀулл нигӀичӀл**)
- ◆ ЯкӀун ятахда кӀараб кӀелер. (**дедес**)
- ◆ «Ша, ша!» лагъайла, къведач, «къвемир», - лагъайла къведа. (**дедезӀлу**)
- ◆ Вили цава магъид кур. (**едев**)
- ◆ Са чубанди агъзур хъб хуьзва. (**далӀӀл индев**)
- ◆ Я гъилер квач, я кӀвачер, - вичи ахъайда раклар. (**дел**)
- ◆ Пуд стхади кӀватӀиз, са стхади пучиз. (**тӀӀӀӀ тӀӀӀ тӀӀӀ дефӀӀӀ**)
- ◆ Цик акатна кжежин тийидайди, чархалай аватна рекъин тийидайди. (**неӀх**)
- ◆ Гъамиша са кикел акъвазнавайди. (**дегӀевд**)
- ◆ Далу кӀаникна пар тухудайди. (**дӀӀӀ**)
- ◆ Элкъвена гъуьл, гъуьлуьн юкъва цӀай. (**девомс**)

KÖKÜMÜZƏ QAYIDAQ

Hörmətli redaksiya! Respublika mətbuatından aldığı məlumatlara görə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəzdində milli soyadlarının konsepsiyasını hazırlayan komissiya yaradılıb. Yeni konsepsiyaya görə ölkə vətəndaşları soyadların «-ov», «-ova» və «-yev», «-yeva» kimi şəkilçilərini «-zadə», «-li», «-lı», «-lu», «-lü», «-oğlu», «-qızı» kimi dəyişdirə bilərlər.

Şübhəsiz, insanlara şəxsiyyətin xüsusiyyətini gerçəkləşdirmə hüququnun verilməsi təqdirəlayiq haldır və cəmiyyətin demokratik inkişafının göstəricilərindən biridir.

Bu məsələ ilə əlaqədar mətbuat səhifələrində verilən materiallarda, professor Nizami Cəfərovun müsahibələrində göstərilir ki, soyadlarının şəkilçilərinin dəyişdirilməsi ancaq azərbaycanlılara aiddir və respublikada yaşayan digər millətlərə şamil edilmir. Təbii ki, bu, belə də olmalıdır.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, soyadların milliliyi çox önəmli məsələdir. O, insanın hər şeydən əvvəl hansı xalqın nümayəndəsi olduğunu biruzə verir, milli mənsubiyyətini göstərir. Burada ləzgi soyadlarını xatırlamaq yerinə düşər. Hələ orta əsrlərdən ləzgi xalqının «-rin», «-vi», «-in», «-an», «-xva», «-ştul», «-xtul» kimi soyad şəkilçiləri məlumdur: Ramazan Ahmedan, Ali Hacidin, Məhəmməd Yarağvi və s. Soyadlarının şəkilçisiz yazıldığı hallar da mövcuddur: Migrağ Qəmər, Küre Məlik, Rasim Hacı və s. Yaxşı olardı ki, həm Azərbaycanda, həm də Dağıstanda yaşayan ləzgilər də soyadlarındakı «-ov» və «-ev» kimi rus şəkilçilərini öz milli şəkilçiləri ilə əvəz etsinlər. Biz dilimiz kimi, adımızı və soyadımızı da qoruyub saxlamalıyıq.

Sahib ƏLİMOV,
Xaris CƏFƏROV,

Məhəmməd BUTAYEV və başqaları.

ГАФАЛАГ СМУГЪУЛВИЙРИ ИКИ ПУГЪУДА

Бандукъар	— къанжукъар
Кырар	— мехъерин хунчаяр
ХункӀу	— жикӀи
Цирхер	— пекер
Уларар	— гам храдай тарар
КъацӀын	— са чӀиб
Сфагъи	— иер
Мда	— гъвар хуъдай къаб
КӀуышкӀуы	— демек
Мишреф	— михъи
ПакъутӀ	— салагъасуз
Падан	— цурцун цӀиб
Тугъал	— шуькӀуы кӀам
Херкина	— къайгъанах
Малахъан	— майдан
Сумра	— бабит
Муърнуьхъ	— тенбек
СветӀ	— гъуьнуь

ETNIK DİLLƏRİN SƏNƏDLƏŞMƏSİ DÜNYA LİŊVİSTLƏRİNİN DİQQƏT MƏRKƏZİNDƏDİR

1-5 noyabr 2010-cu il tarixində Azərbaycanın «ÜFİQ – S» İqtisadi və Mədəni İnkişaf Mərkəzi ilə Beynəlxalq «SIL» təşkilatının linqvist-məsləhətçiləri «Dillərin sənədləşməsi» proqram-layihəsi çərçivəsində birgə seminar keçirmişlər. Seminarda iştirak edən ləzgi, udin, saxur, xınalıq, buduğ, tat millətlərinin nümayəndələrinə etnik dillərin sənədləşdirilməsi haqqında geniş məlumatlar verilmiş, sənədləşmə aparılarkən müasir texnikadan istifadə qaydaları əyani şəkildə nümayiş etdirilmişdir.

“SAMUR”

Уважаемые читатели газеты «Самур»!

По вашим многочисленным просьбам мы организовали службу доставки. Теперь не выходя из дома, вы сможете приобрести аудио и видео записи с концертов ансамбля «Сувар», документальные фильмы о традициях и обычаях лезгин, а также книги известных лезгинских авторов.

Для оформления заказа достаточно позвонить по номеру /012/ 432-92-17.

Наши сотрудники своевременно выполнят ваш заказ.

В ассортименте имеются книги:

Етим Эмин «Шиирар».

Седагет Керимова: «За семью горами», «Къайи Рагъ», «Мад са гатфар», «Рагъ хъуьреза».

Мүзәффәр Мәликмәммәдов: «Qanlı dərə».

Музыкально-документальный фильм «Зи хайи эл» I-II части (DVD и VCD).

Альбомы ансамбля «Сувар»: «Зи хайи эл», «Ягъ са лезги гъава», «Къаварилай къаваралди», «Шарвилидин мехъер».

«САМУР»

ГЪАРФАРИЗ ТАЛУКЪ ГАФАР

Гъ - гъил, гъаб, гъал, гъел, гъвар, гъарикӀ, гъвел, гъвергъвер

Гъ - гъад, гъамга, гъебе, гъерт, гъешем, гъуьл, гъяд, гъяркьюь

Къ - къаф, къад, къай, къазма, къал, къаних, къатай, къацу, къени

Къ - къал, къацӀ, къару, къекъел, къелечӀ, къемкъер, къеб, къигъитӀ

КӀ - кӀам, кӀакӀ, кӀапӀал, кӀани, кӀвал, кӀвач, кӀел, кӀеле, кӀир

ПӀ - пӀагъ, пӀини, пӀипӀ, пӀир, пӀузар, пӀивитӀ, пӀатӀ, пакъракъ, пӀиш

ТӀ - тӀал, тӀанур, тӀапӀас, тӀарам, тӀач, тӀвал, тӀветӀ, тӀул, тӀили

Уь - уьгъуь, уьзден, уьлен, уьлчи, уьлуьган, уьзенг, уьлкве, уьфт, уьцӀуь

Хъ - хъалхъам, хъалхъас, хъархъ, хъач, хъварц, хъверы, хъел, хъире

Хъ - хъар, хъахъ, хъел, хъирхъам, хъи, хъиз, хъун, хъухъ, хътин

ЦӀ - цӀай, цӀар, цӀам, цӀайлапан, цӀалцӀам, цӀицӀ, цӀирх, цӀуд, цӀугъ

ЧӀ - чӀал, чӀав, чӀар, чӀатӀ, чӀаф, чӀиж, чӀикъ, чӀил, чӀичӀ, чӀух

СОС
!

Bakı restoranlarının “dustaqları”

САМУР

Главный редактор
Седагет КЕРИМОВА

Адрес редакции: AZ 1073 Баку, проспект
Метбуат, 529-й квартал, Издательство
“Азербайджан”, этаж 3, каб. № 101.

www.samurpress.com

e-mail: sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет

26233080000

Капитал банк г.Баку

1-й Ясамальский филиал

код 200037

ВОИН 130024708

Газета

зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег. № 78

Индекс: 5581

Тираж: 2000

Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНО В ТИПОГРАФИИ “ZAMAN”